

Η κακοποίηση ζώων ως πρόδρομος διαταραχών της ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων

Σάββας Α. Γεωργιάδης

Παιδοψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής, Σύμβουλος Οικογενείας

Υπάρχουν παιδιά που «πληγώνουν» ανυπεράσπιστα ζώα;

Κάποια παιδιά και έφηβοι θα λέγαμε πως υπάγονται σ' αυτή την ειδική κατηγορία κακοποιητών, του ανθρώπου δηλαδή που βιαιοπραγεί προς ένα ζώο (θηλαστικό, ερπετό, πτηνό ή άλλο) οικόσιτο, ημιάγριο, προστατευόμενο ή άλλης άγριας κατάστασης.

Εξ αρχής προκύπτει μια παράδοξη αντίφαση. Πώς δηλαδή, ένα τρυφερό, μικρό και προστατευόμενο από το νόμο και την κοινωνία πλάσμα, όπως είναι ένα μικρό παιδί και κατ' επέκταση, πώς ένας μη ολοκληρωμένης προσωπικότητας και πλήρους υπευθυνότητας επί των πράξεών του έφηβος μπορεί και γίνεται κακοποιητής, ασκώντας βία επί ασθενέστερων (μυϊκά, σωματικά, νοητικά) υπάρξεων με βάνουσο έως και «απάνθρωπο» τρόπο;

Ας αναφέρουμε δυο λόγια για την κακοποίηση: Συνιστά μία κληρονομικώς και οικογενώς μεταδιδόμενη παθολογική (διαγενεακή) συμπεριφορά, προερχόμενη από τα βάθη της ιστορίας του ανθρωπίνου είδους. Η εκδήλωσή της εξ αρχής είχε ως στόχο την επιβολή εξουσίας και την εκμετάλλευση των αδυνάτων ατόμων προς όφελος των ισχυρών. Ψυχοπαθολογικά διακρίνεται σε λεκτική, συναισθηματική, σωματική, ψυχολογική κακοποίηση και στο πρόδρομο στάδιό της, την παραμέληση. Λεκτική κακοποίηση σημαίνει την δια φωνής τρομοκράτηση, εκφοβισμό με σκοπό την επιβολή, την κυριαρχία. Συναισθηματική κακοποίηση θεωρείται η καταρράκωση της ψυχοσυναισθηματικής ισορροπίας του ατόμου με σκοπό την εκμηδένιση της αίσθησης της ασφάλειάς του. Η σωματική κακοποίηση είναι η βία και η παθολογική άσκησή μέσω αυτής, της κυριαρχίας ενός δυνατότερου προς οποιονδήποτε άλλον θεωρείται αδύναμος και ευάλωτος, τρωτός, με σκοπό την ενδυνάμωση της αίσθησης ισχύος του. Η ψυχολογική κακοποίηση αναφέρεται σε πράξεις και συμπεριφορές που εμπεριέχουν απόρριψη, εκφοβισμό, απομόνωση, υποτίμηση του θύματος και στοχεύουν στην ψυχολογική εξολόθρευσή του, την εκμηδένιση του αδυνάτου, ως βορρά στην ορμή της δύναμης του «ανώτερου» θύτη. Ως παραμέληση χαρακτηρίζεται το φαινόμενο κατά το οποίο η διατροφή, η ιατρική ή φυσική φροντίδα, η στέγαση και η πρόσβαση σε συλλογικές ομάδες είναι έντονα ανεπαρκής ή ακατάλληλη σε βαθμό τέτοιο ώστε να παραβλέπεται ή να τίθεται σε σοβαρό κίνδυνο η υγεία, η φυσιολογική ανάπτυξη και η εξέλιξη του ατόμου. Μια

πιο έντονη μορφή παραμέλησης είναι η εγκατάλειψη ατόμου από το υποστηρικτικό γι' αυτό περιβάλλον.

Όλοι οι προαναφερθέντες ορισμοί προσφέρονται, εκτός από την εξήγηση της έννοιας της παιδικής κακοποίησης, και ως ορισμοί ή παραδείγματα και αυτής της κακοποίησης των ζώων. Το όριο που διαχωρίζει την κακομεταχείριση ενός ζώου από την κακομεταχείριση ενός ανθρώπου είναι δυσδιάκριτο, και παραβιάζεται πολύ πιο εύκολα από ότι πιστεύουν οι περισσότεροι άνθρωποι. Οι άνθρωποι κακοποιούν τα ζώα για τον ίδιο λόγο που κακοποιούν τους ανθρώπους. Μερικοί ίσως σταματήσουν στα ζώα, αλλά έχει ήδη αποδειχθεί ότι στις περισσότερες περιπτώσεις προχωρούν στην κακομεταχείριση ανθρώπων.

Εάν εξετάσουμε την αιτιολογία της παιδικής κακοποίησης σε σχέση με την κακοποίηση ζώων από παιδιά και εφήβους θα διαπιστώσουμε πως για χρόνια οι μελέτες εστιάζονταν στην ψυχοπαθολογία του γονέα κακοποιητή για να εξηγήσουν το πρόβλημα. Σήμερα όμως, αναγνωρίζουμε πως η κακοποίηση παιδιού από τους γονείς του, και κατ' επέκταση του παιδιού που κακοποιεί κάποιο ζώο, είναι το αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης πολλών παραγόντων που σχετίζονται, όχι μόνο με τα παιδιά και τους γονείς, αλλά και με τη δυσλειτουργία της οικογένειας, καθώς και με κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, οι οποίοι συνυπάρχουν στα πολιτισμικά σύνολα ατόμων.

Τα ευρήματα τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες δείχνουν ότι αυτοί οι γονείς είναι άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες για φροντίδα και στήριξη τόσο από κοινωνικούς φορείς, όσο και από ειδικούς ψυχικής υγείας. Μπορεί να χαρακτηρίζονται από σοβαρές ψυχικές δυσκολίες, περιορισμένες νοητικές ικανότητες - σημαντική δυσκολία να ελέγχουν τον εαυτό τους και τις παρορμήσεις τους (κυρίως τις επιθετικές), συναίσθημα βαθιάς ανεπάρκειας για το γονεϊκό τους ρόλο και για την εικόνα του εαυτού τους γενικότερα, έντονες (ναρκισσιστικές) ανάγκες για εξάρτηση και προσοχή από τους άλλους, κακές σχέσεις με τους δικούς τους γονείς, συχνότερη χρησιμοποίηση λεκτικής επιθετικότητας, σωματικής τιμωρίας και επιβολής δύναμης στα παιδιά τους.

Σε οικογένειες που εκδηλώνεται κακοποίηση παιδιών ή ζώων υπάρχουν συχνά διαταραγμένες σχέσεις ανάμεσα στα μέλη, στους γονείς και το παιδί, ανάμεσα στους γονείς και την εκτεταμένη οικογένεια (παππούδες και άλλους συγγενείς), αλλά και στα μέλη της οικογένειας με τα οικόσιτά τους ή άλλα ζώα. Επίσης, οι οικογένειες αυτές είναι συνήθως σχετικά απομονωμένες κοινωνικά, χωρίς βοήθεια από γείτονες, φίλους ή άλλα κοινοτικά πλαίσια στήριξης.

Η σημασία των εξωοικογενειακών παραγόντων αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Είναι γεγονός ότι η κακοποίηση τέτοιου είδους εκδηλώνεται συχνότερα σε οικογένειες χαμηλού μορφωτικοοικονομικού επιπέδου. Οι οικονομικές αντιξοότητες (π.χ. ανεργία, στέρηση υλικών αγαθών) και οι περιορισμένες παροχές και πηγές στήριξης (έλλειψη παιδικών σταθμών, κλπ.) αυξάνουν σημαντικά το στρες και μειώνουν την αντοχή του γονέα στις αναμενόμενες πιέσεις από το παιδί και την ανατροφή του, δεν βοηθούν το παιδί στο να αναλάβει κοινωνικά τις ευθύνες που του αναλογούν όταν εκείνο συμβιώνει με ένα κατοικίδιο. Ακόμα, οι στάσεις της ευρύτερης κοινωνίας και της τοπικής κοινότητας μπορεί να λειτουργήσουν διευκολυντικά στην εκδήλωση της κακοποίησης. Έτσι, η αποδοχή της σωματικής τιμωρίας (π.χ. «Το ξύλο βγήκε από τον παράδεισο», «Είσαι ένα κακό σκυλί») μπορεί να ενθαρρύνει την εμφάνιση ακραίας μορφής βίας από τα παιδιά. Ακόμα, πεποιθήσεις όπως «ποτέ δεν επεμβαίνω στα ενδοοικογενειακά ζητήματα άλλων» ενισχύουν την απόκρυψή της και ενδέχεται να αποτρέπουν τους άλλους από το να παρέμβουν για να προστατέψουν το αδύναμο πλάσμα από την κακομεταχείριση.

Ας εξετάσουμε τα ψυχιατρικά - ψυχολογικά χαρακτηριστικά του κακοποιητή - κακοποιημένου παιδιού. Τα παιδιά που κακοποιούν παρουσιάζουν έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις. Εκνευρίζονται πολύ εύκολα, είναι πολύ απαιτητικά και εμφανίζουν διαταραχές συμπεριφοράς. Στη σχέση τους με τρίτους είναι πολύ ευερέθιστα στη σωματική επαφή και γενικά καχύποπτα. Φαίνεται επίσης ότι έχουν την ετοιμότητα να αντιδρούν σε σημάδια κινδύνου ή έντασης από το περιβάλλον. Είναι ανίκανα να αντέξουν και την παραμικρή ματαίωση και ξεσπούν σε κλάματα ή εκρήξεις οργής. Αυτά τα πολύ γενικά χαρακτηριστικά δείχνουν ότι υπάρχει σοβαρή διαταραχή προσωπικότητας, που είναι πολύ πιθανό να συνεχίσει να υπάρχει κι όταν αυτά τα παιδιά ενηλικιωθούν. Είναι προφανές ότι το περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγαλώνει το παιδί που κακοποιεί χαρακτηρίζεται από απόρριψη και επιθετικότητα, γεγονός που δεν επιτρέπει τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που να συντελεί στην ομαλή ωρίμανση του παιδιού. Σύμφωνα με παρατηρήσεις και μελέτες σχετικά με την προσωπικότητα των παιδιών αυτών εντοπίστηκαν ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά κριτήρια όπως: μειωμένη ικανότητα για ευχαρίστηση των παιδιών αυτών, σοβαρές διαταραχές στη συμπεριφορά τους, μειωμένη αυτοεκτίμηση, απόσυρση από συλλογικά παιχνίδια, εναντιωματική συμπεριφορά, μεγάλη διεγερσιμότητά τους, ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή, ψευδοενήλικες συμπεριφορές, μαθησιακές δυσκολίες.

Μια ευρωπαϊκή μελέτη διερεύνησε τη σχέση μεταξύ της πολύ αυστηρής και τιμωρητικής συμπεριφοράς των γονέων και των επιπτώσεών της στην προσωπικότητα των παιδιών. Βρέθηκε ότι τα παιδιά, εξαιτίας αυτής της

συμπεριφοράς, αναπτύσσουν το σύνδρομο που ονομάζουμε «διαταραχή της διαγωγής», δηλαδή την προσκόλλησή τους σε ότι απαγορεύεται.

Οι περισσότεροι ειδικοί λοιπόν, συμφωνούν ότι η κακοποίηση ζώων δεν είναι απλά το αποτέλεσμα μιας ρωγμής στην προσωπικότητα ενός ατόμου, αλλά και σύμπτωμα μιας βαθιά διαταραγμένης οικογένειας. Εξάλλου, η Αμερικανική Ψυχιατρική Ένωση θεωρεί τη σκληρότητα απέναντι στα ζώα ένα από τα διαγνωστικά κριτήρια των διαταραχών συμπεριφοράς.

Παρ' όλα τα προαναφερθέντα, σχετικά με την ψυχοπαθολογία των παιδιών που προβαίνουν σε πράξεις βίας με θύματα τα ζώα, αξίζει να επισημανθεί και η σύνδεση της κακοποίησης ζώων με το κοινό έγκλημα. Από αντίστοιχες έρευνες, έχει προκύψει πως άτομα που κακοποιούσαν ζώα στην παιδική τους ηλικία είχαν την τάση να επαναλαμβάνουν την πράξη και να επεκτείνουν τη βίαιη συμπεριφορά τους και στους ανθρώπους διαπράττοντας και άλλα αδικήματα του κοινού ποινικού κώδικα. Είναι γνωστό το τραγικά μεγάλο ποσοστό εγκλείστων σε φυλακές για πολλαπλά αδικήματα που αναφέρουν αρχικά βιαιότητες σε ζώα κατά την παιδική και πρώιμη εφηβική τους ηλικία, τα οποία, ως αδικήματα είχαν παραμείνει από ατιμώρητα έως και απαρατήρητα, από τους οικείους, το σχολείο ή τις τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες. Στην Ελλάδα το νομικό πλαίσιο παραμένει ημιτελές σχετικά με την έννοια της κακοποίησης ζώων από παιδιά και εφήβους και τη συσχέτισή της με την ψυχοπαθολογία των ίδιων των παιδιών, τα οποία είναι θύτες και θύματα μαζί, αλλά και σχετική πρόβλεψη με προσανατολισμό προς την κατεύθυνση των οικογενειακών τους δυσκολιών (και συναφών διαταραχών).

Η κακοποίηση παιδιών και ζώων είναι ένδειξη προσπάθειας επιβολής εξουσίας και ελέγχου. Η κακοποίηση ζώων είναι κατά βάση ένα έγκλημα εξουσίας-ελέγχου και ως τέτοιο είναι δέον να εξετάζεται από την πολιτεία και τους θεσμούς της. Οι ιατροπαιδαγωγικές και κοινωνικές υπηρεσίες, το σχολικό και το οικογενειακό περιβάλλον αποτελούν βασικούς φορείς που το επίσημο κράτος θα πρέπει να αναγνωρίζει ως συνεργάτες του στο δύσκολο έργο της αναγνώρισης του προβλήματος, τη διαχείρισή του και θεραπεία του, αλλά και για την απόδοση ευθυνών και για την πρόληψη-πρόνοια στο σύνολο των πολιτών του.

Ο βασανισμός ενός ζώου είναι ένας τρόπος για κάποιο νέο άνθρωπο να βρει τη δύναμη, τη χαρά ή την εκπλήρωση βασανίζοντας ένα θύμα που δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του, αλλά και ένα από τα πιο επικίνδυνα πράγματα που μπορούν να συμβούν σε ένα παιδί είναι να βασανίσει και να σκοτώσει ένα ζώο και να μείνει ατιμώρητο.

Είναι επιτακτική λοιπόν, ανάγκη σήμερα, να αναθεωρηθεί η αντίληψή μας γύρω από την κακοποίηση παιδιών και ζώων γενικά, έτσι ώστε αυτή να μην εκλαμβάνεται ως μία δαιμονική συμπεριφορά κάποιων μακριά από μας, κάποιων τους οποίους τους θεωρούμε εχθρούς για τις πράξεις τους αυτές, τους απομονώνουμε ιδεολογικά και κοινωνικά και με το πρόσχημα της «καθωσπρέπει» συμπεριφοράς τους αναγκάζουμε τελικά να έχουν μόνο μια αμυντική στάση απέναντι στις ευθύνες που τους αναλογούν. Η εξέλιξη της επιστήμης, η καλή συνεργασία των φορέων και η δίκαια κατανομή των ευθυνών είναι οι πιο καίριοι πυλώνες πάνω στους οποίους θα πρέπει να χτίσουμε νέες βάσεις της κοσμοαντίληψής μας για το τι είναι ανθρώπινο, τι δίκαιο και τι φυσικό. Μόνο όταν μια κοινωνία μπορέσει να αναπλαισιώσει, να λειτουργήσει στηρικτικά ως προς τις ευαίσθητες και ευπαθείς ομάδες ατόμων της, όπως είναι τα παιδιά και άλλοι ευάλωτοι πληθυσμοί, τότε και μόνο μπορεί αυτή η κοινωνία να μετατραπεί σε έναν πολιτισμένο, δίκαιο κόσμο συνύπαρξης και ανεκτικότητας.

Αθήνα, 16 Φεβρουαρίου 2013